

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες (121 βίντεο) ORAL PRESENTATIONS (121 videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33196 & [doi:heal.uoi.12951](https://doi.org/10.12951/heal.uoi.12951). **EN Summary** follows

Η ευθανασία σαν απάντηση στην ανίατη και ανυπόφερτη οδύνη¹

Λάμπρος Κουλουμπαρίσης²

Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βρυξελλών (ULB)

Περίληψη

Η απαγόρευση της ευθανασίας σε πολλές χώρες βασίζεται συνήθως σε θρησκευτικές παραδόσεις και προκαταλήψεις, οι οποίες, στον δυτικό κόσμο, δημιουργήθηκαν από ποικίλα ερείσματα βάσει της ιστορικότητας της αρχαίας φιλοσοφίας και της χριστιανικής σκέψης. Ενώ η αρχαία φιλοσοφία πίστευε ότι τα ουράνια σώματα εκφράζονται από μια τελεία ζωή δίχως πόνους, η ακόμα, στην πλατωνική παράδοση, ότι η ψυχή είναι άφθαρτη, ο χριστιανισμός πρόσθεσε, στην αιωνιότητα δίχως πόνους των αγγέλων και των αγίων, το αποκλειστικό δικαίωμα του Θεού να χορηγεί την ζωή και να την αφαιρεί.

Ωστόσο, η πρόοδος των επιστημών και η δημοκρατοποίηση της κοινωνίας, που θεμελιώσαν την ιδέα της χειραφέτησης των ανθρώπων και που τροφοδότησαν, στις περισσότερες χώρες του ελεύθερου κόσμου, την ανάγκη να διαχωριστούν οι ρόλοι του κράτους και της εκκλησίας, ματαίωσαν την ορθότητα της θεωρίας των αρχαίων και απομόνωσαν τις θρησκευτικές δοξασίες στον χώρο της ιδιόκτητης πίστης, παραχωρώντας στο κράτος δικαίωμα την πρωτοβουλία των αποφάσεων που αφορούν τα ηθικά προβλήματα. Σε αυτό το πλαίσιο, το δικαίωμα της ευθανασίας γίνθηκε αντικείμενο διαβουλεύσεων στην δημοκρατική κοινωνία, όπου όμως οι θρησκευτικοί και ιδεολογικοί ανταγωνισμοί δεν παύουν να

¹ 29-4-2017 19:30-21:00 Συνεδρία: Σ9 Ανυπόφερτη οδύνη. Ομιλία 2η: [YouTube=mLh13pBNV7Y](https://www.youtube.com/watch?v=mLh13pBNV7Y) 14:13.

Άρθρο: υποβολή 29-4-2017· αποδοχή 6-10-2022· κρίση από ομότεχνο (peer review) όχι. Αν οι **σύνδεσμοι** στην κορυφή αυτής της σελίδας δεν λειτουργούν: > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελίδα 21: υποσημείωση 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Κουλουμπαρίσης Λ. «Η ευθανασία σαν απάντηση στην ανίατη και ανυπόφερτη οδύνη». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Σ92: σς 7. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33196> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12951>.

² Ομότιμος καθηγητής φιλοσοφίας Ελεύθερου Πανεπιστημίου Βρυξελλών (ULB), μέλος Βασιλικής Ακαδημίας Βελγίου και αντεπιστέλλον μέλος Ακαδημίας Αθηνών. Επίτιμος διδάκτωρ των Πανεπιστημίων Oradea, Λιέγης, Λίλλης, Αθηνών, Κρήτης, Θεσσαλονίκης. Ως επισκέπτης καθηγητής δίδαξε σε πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Βραβεύτηκε από την Γαλλική Ακαδημία το 1994 για το σύνολο έργου του, ιδιαίτερα για το βιβλίο «Στις απαρχές της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας» (Prix Gegner), και το 1999 για την «Ιστορία της αρχαίας και μεσαιωνικής φιλοσοφίας» (Prix Montyon). Ασχολήθηκε κυρίως με την αρχαία και μεσαιωνική φιλοσοφία, ασχολείται με την σύγχρονη φιλοσοφία και με σύγχρονους προβληματισμούς, με αφετηρία τα βιβλία του «Η εγγύτητα και το ζήτημα του ανθρώπινου πόνου» (2005), «Η φιλοσοφία αντίκρυ στο ζήτημα της πολυπλοκότητας» (δύο τόμοι, 2014). 220 μελέτες φιλοσοφίας, 6 βιβλία, έχει διευθύνει 20 συλλογικές πραγματείες, μόνος η με συνεργασία. Δίδαξε σε άνω των 30.000 φοιτητών. Εκπαίδευσε πολλούς ερευνητές, 17 έχουν γίνει καθηγητές Πανεπιστημίου (Βέλγιο, Ιαπωνία, Ιράν, Κογκό, Ισπανία, Αγγλία, Καναδά). <https://phi.centresphisoc.ulb.be/fr/user/1275>. Lambros.Couloubaritsis@ulb.ac.be.

υπονομεύουν ακατάπαυστα την ελεύθερη βούληση του κάθε πολίτη για ένα σημαντικό θέμα της ζωής του, που αφορά κυρίως τις συνέπειες κάποιας ανίατης ασθένειας, η οποία προκαλεί σωματικούς πόνους και ψυχικές και ηθικές οδύνες.

Εκείνο που διακυβεύεται συνήθως πίσω από τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις είναι η πεποίθηση εκείνων που καταπολεμούν την ευθανασία, ότι η ζωή είναι κάτι το απόλυτο, που κανένας δεν δικαιούται να αφαιρέσει. Το παράδοξο είναι πως αυτοί που προβάλλουν τη θέση αυτή είναι πολλές φορές οι ίδιοι που δικαιολογούν ή προκαλούν πολέμους, επικαλούμενοι ηθικά κριτήρια, χωρίς να λαβαίνουν υπόψιν τους τα αθώα θύματα που επακολουθούν, και που δεν ζήτησαν να πεθάνουν. Πέρα όμως από τέτοιου είδους αντιφάσεις, είναι η βασική θέση της ζωής ως κάτι το απόλυτο που φαίνεται τρωτή. Η ίδια η ζωή είναι συνυφασμένη με τον πόνο, δίχως τον οποίο δεν μπορούν να προστατευτούν τα ζώα και ο άνθρωπος. Μάλιστα, το βιολογικό πλαίσιο που εμπεριέχει τις προϋποθέσεις του πόνου εκδηλώνεται με όρια, των οποίων η υπερβολή συνεπιφέρει ανυπόφορους πόνους και οδύνες, με όλα τα επακόλουθα και με καταστρεπτικές συνέπειες, πολλές φορές με κατάληξη τον θάνατο. Αυτή η αμφισημία του πόνου που συνδέεται με την ίδια την ζωή πρέπει να μας αφυπνίσει και να μην μας επιτρέπει να αφήνουμε στο περιθώριο το θέμα της ευθανασίας, περιφρονώντας, για λόγους ιδεοληψίας, την ανθρώπινη ελευθερία και αξιοπρέπεια.

Απέναντι στον άνθρωπο που έχει χάσει το νόημα της ζωής, γιατί οι πόνοι και οι οδύνες του περιορίζουν προοδευτικά το πολυτιμότερο αγαθό, δηλαδή την ελευθερία των κινήσεων του, κανείς δεν δικαιούται να του αρνείται το τελευταίο οχυρό ελευθερίας που του απομένει, και που αφορά την επιλογή του να ζήσει ή να πεθάνει. Απέναντι στον άνθρωπο που υποφέρει δίχως τελειωμό, η ελευθερία του καθενός μας περιορίζεται με μέτρο την οδύνη, σε σημείο που δεν μας δίνει το δικαίωμα να αποφασίζουμε αν αυτός που ζει μια ανίατη και ανυπόφορη οδύνη δεν έχει δικαίωμα να πεθάνει, μόνο και μόνο γιατί η πίστη και η πεποίθησή μας μάς οδηγεί σε αυτή την προβληματική, αλλά σκόπιμη, κατεύθυνση.

Λέξεις-κλειδιά: *ευθανασία, ανυπόφερτη οδύνη, ηθική οδύνη, τελεία ζωή, νόημα της ζωής, δημοκρατική κοινωνία, ανυπόφορος πόνος, ανίατη οδύνη, καλός θάνατος, ώριμος θάνατος, μεθώριμος θάνατος, πρόωρος θάνατος, μετάωρος θάνατος, αθανασία, δυσθανασία, προθανασία, μεταθανασία, μεταθανάτια μακροζωία, πότε πρέπει να πεθαίνουμε, ΠΠΠ, πότε οφείλομε να πεθαίνουμε, ΠΟΠ, πώς πρέπει να πεθαίνουμε, ΠώΠΠ, γιατί πρέπει να πεθαίνουμε, ΓΠΠ.*

Euthanasia as a response to incurable and unbearable suffering³

Lambros Couloubaritsis⁴

Summary

The recognition of euthanasia by some countries is based on the personal freedom of the patient, while the decisions in wars ignore the right of everyone to live and multiply the suffering of those who undergo them. Moreover, the right to euthanasia differs from suicide, in that this act is accepted for unbearable suffering and is subject to strict medical and judicial regulations. Contrary to some beliefs, euthanasia is not opposed to the Christian religion, which is based on the double nature of Christ, who died on the cross, which means that life is not an absolute. As long as we take suffering as a measure of our actions in

³ 29-4-2017 19:30-21:00 Session: *S9 Unbearable suffering*. **Speech 2:** [YouTube=mLh13pBNV7Y](https://www.youtube.com/watch?v=mLh13pBNV7Y) 14:13. **Paper:** submitted 29 Apr 2022· accepted 6 Oct 2022· no peer reviewed. If the **links** at the top of the first page do not work: > Top of the 1st page: PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

Cite this article: Couloubaritsis L. «Euthanasia as a response to incurable and unbearable suffering». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium. University of Ioannina, Greece, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper S92: ps 7. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33196> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.12951>.

⁴ Emeritus Professor of Philosophy at the Free University of Brussels (ULB), Member of the Royal Academy of Belgium. <https://phi.centresphisoc.ulb.be/fr/user/1275>. Lambros.Couloubaritsis@ulb.ac.be.

order to develop an authentic humanistic morality, euthanasia is part of this morality without contradiction.

Keywords: *euthanasia, unbearable suffering, moral suffering, perfect life, meaning of life, democratic society, unbearable pain, incurable suffering, good death, mature death, premature death, postmature death, immortality, dysthanassia, prothanassia, metathanassia, posthumous longevity, when should we die, WnSWD, when must we die, WnMWD, how should we die, HSWD, why should we die, WySWD.*

Όπως είναι γνωστό, από το 2002 η Ολλανδία, το Βέλγιο, το Λουξαμβούργο και λίγο αργότερα η Κολομβία έχουν νομοθετήσει υπέρ της πρακτικής της ευθανασίας. Η Ελβετία, ο Καναδάς και ορισμένες Πολιτείες της Αμερικής έχουν νομοθετήσει με περιορισμούς, ενώ η Γαλλία την εφαρμόζει σε ακραίες καταστάσεις. Με άλλα λόγια, υπάρχουν πολλοί τρόποι να εφαρμόζεται ένα είδος ευθανασίας, ανάλογα με τις πρωτοβουλίες αυτών που εκκίνησαν τις διαβουλεύσεις και την ένταση των αντιστάσεων. Στην Ελλάδα, όπως στις πιο πολλές χώρες, η ευθανασία είναι παράνομη.

Επειδή έχω την τύχη να ζω στο Βέλγιο, είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω από κοντά, ως πολίτης και ως φιλόσοφος, τις συζητήσεις και τις διαμάχες που συνόδευσαν αυτή την πρωτόγνωρη και, για πολλούς, αμφισβητήσιμη απόφαση. Είναι αξιοπροσοχής το ότι στις χώρες στις οποίες αναγνωρίστηκε το δικαίωμα της ευθανασίας, η δημοκρατική συζήτηση και διαβούλευση είναι κανόνας και γίνεται με σεβασμό της αντίθετης γνώμης και άποψης, με σκοπό οι συσκέψεις, όσο σκληρές και αν φαίνονται ή παρουσιάζονται, να καταλήγουν σε αποφάσεις και να μην διαιωνίζουν τις αντιπαραθέσεις που οξύνουν τα πνεύματα πολλαπλασιάζοντας τις εμπλοκές — νοοτροπία που θεωρείται ότι εκφράζει κακή θέληση, αδιαλλαξία ή φανατισμό. Ίσως, μεταξύ άλλων, η δημοκρατική συμπεριφορά σ' αυτές τις χώρες να είναι αποτέλεσμα της τραγικής ιστορίας τους, στην οποία κυριάρχησαν από τον 16^ο αιώνα οι θρησκευτικές διαμάχες με χιλιάδες θύματα, που βοήθησαν στην ανάδυση της ανεξιθρησκίας, και στην προοδευτική εγκαθίδρυση και αναβάθμιση της δημοκρατικής νοοτροπίας, με την συνύπαρξη μεταξύ των πολλών χριστιανικών τάσεων και των νέων κοσμικών και αθεϊστικών πεποιθήσεων. Σήμερα, η δημοκρατική πρακτική σ' αυτές τις χώρες διέπεται από κριτήρια που πρεσβεύουν τον απαραίτητο συμβιβασμό για το κοινό συμφέρον και την ειρηνική διαβίωση, με γνώμονα τον παραμερισμό των παθών, την κυριαρχία της λογικής και την πεποίθηση ότι κανείς δεν κατέχει την αλήθεια. Ακόμα και αν πιστεύει κανείς ότι κατέχει την αλήθεια λόγω της αυθεντικότητας της θρησκείας και της πίστης του, έχει τουλάχιστον συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει το δικαίωμα να την επιβάλει με στρατηγικές που υποσκάπτουν την ειρηνική διευθέτηση των προβλημάτων.

Επειδή έχω την τύχη να ζω στο Βέλγιο, είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω από κοντά, ως πολίτης και ως φιλόσοφος, τις συζητήσεις και τις διαμάχες που συνόδευσαν αυτή την πρωτόγνωρη και, για πολλούς, αμφισβητήσιμη απόφαση. Είναι αξιοπροσοχής το ότι στις χώρες στις οποίες αναγνωρίστηκε το δικαίωμα της ευθανασίας, η δημοκρατική συζήτηση και διαβούλευση είναι κανόνας και γίνεται με σεβασμό της αντίθετης γνώμης και άποψης, με σκοπό οι συσκέψεις, όσο σκληρές και αν φαίνονται ή παρουσιάζονται, να καταλήγουν σε αποφάσεις και να μην διαιωνίζουν τις αντιπαραθέσεις που οξύνουν τα πνεύματα πολλαπλασιάζοντας τις εμπλοκές — νοοτροπία που θεωρείται ότι εκφράζει κακή θέληση, αδιαλλαξία ή φανατισμό. Ίσως, μεταξύ άλλων, η δημοκρατική συμπεριφορά σε αυτές τις χώρες να είναι αποτέλεσμα της τραγικής ιστορίας τους, στην οποία κυριάρχησαν από τον 16^ο αιώνα οι θρησκευτικές διαμάχες με χιλιάδες θύματα, που βοήθησαν στην ανάδυση της ανεξιθρησκίας, και στην προοδευτική εγκαθίδρυση και αναβάθμιση της δημοκρατικής νοοτροπίας, με την συνύπαρξη μεταξύ των πολλών χριστιανικών τάσεων και των νέων κοσμικών και αθεϊστικών πεποιθήσεων. Σήμερα, η δημοκρατική πρακτική σ' αυτές τις χώρες διέπεται από κριτήρια που πρεσβεύουν τον απαραίτητο συμβιβασμό για το κοινό συμφέρον και την ειρηνική διαβίωση, με γνώμονα τον παραμερισμό των παθών, την κυριαρχία της λογικής και την πεποίθηση ότι κανείς δεν κατέχει την αλήθεια. Ακόμα και αν πιστεύει κανείς ότι κατέχει την αλήθεια λόγω της αυθεντικότητας της θρησκείας και της πίστης του, έχει τουλάχιστον συνειδητοποιήσει ότι δεν έχει το δικαίωμα να την επιβάλει με στρατηγικές που υποσκάπτουν την ειρηνική διευθέτηση των προβλημάτων.

Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι, παρόλες αυτές τις καλές προθέσεις, όσο και να κυριαρχεί η δημοκρατική νοοτροπία, τα πάθη και τα συμφέροντα των ανθρώπων, καθώς και η ανισότητα στην αφετηρία της ζωής και στην κοινωνική πραγματικότητα, είναι εμπόδια για την ομαλή διάπλαση και εξέλιξη της δημοκρατίας. Υπάρχουν μάλιστα θέματα τα οποία εμπεριέχουν παράμετρους που δεν βοηθούν στην αμοιβαία κατανόηση δίχως αμοιβαίες υποχωρήσεις και θυσίες. Δύο από αυτά τα θέματα είναι το ζήτημα της ζωής και το πρόβλημα του σωματικού πόνου και της ψυχικής και ηθικής οδύνης.

Το 2005, μετά από τα περίπου σαράντα χρόνια που αφιέρωσα από την ζωή μου στη μελέτη της ιστορίας της φιλοσοφίας, και κυρίως της αρχαίας και μεσαιωνικής φιλοσοφίας, αποφάσισα να αλλάξω πορεία και να ασχοληθώ με τη σύγχρονη φιλοσοφία και με ορισμένα καυτά προβλήματα, με αφετηρία το πρόβλημα της εγγύτητας και το ζήτημα του ανθρώπινου πόνου. Από τότες μελέτησα κυρίως το πρόβλημα της πολυπλοκότητας στο οποίο με οδήγησε η ανάλυση της εγγύτητας, και έπειτα το ζήτημα της αφηγηματικής βίας. Το πρόβλημα της πολυπλοκότητας το ανέπτυξα σε δυο τόμους το 2014, και ήδη εργάζομαι για την δημοσίευση των ερευνών μου γύρω από το ζήτημα της βίας — ένα δείγμα των οποίων παρουσίασα στις Βρυξέλλες εφέτος, σε έξη διαλέξεις από τις 10/01 μέχρι 21/03, οι οποίες έχουν δημοσιευθεί στο διαδίκτυο ως σημειώσεις, οι οποίες είναι και η βάση του επόμενου βιβλίου μου, με έμφαση την ηθική οδύνη. Στην ηθική οδύνη περιλαμβάνω και το ζήτημα της αυτοκτονίας και της ευθανασίας.

Παρόλο που θεωρώ ότι είναι απαραίτητο να διευκρινισθεί το ζήτημα της αυτοκτονίας πριν αναλυθεί το πρόβλημα της ευθανασίας, στην ανακοίνωσή μου θα περιοριστώ στο ζήτημα της ευθανασίας. Πρέπει ωστόσο να υπογραμμίσω ότι είναι λάθος να συγχέονται τα δύο προβλήματα, γιατί η αυτοκτονία εκδηλώνει δικαιολογημένη ή αδικαιολόγητη αδυναμία του θύματος να αντιμετωπίσει τις πιέσεις της ζωής, ενώ η ευθανασία εκφράζει την συνειδητή και ελεύθερη απόφαση του ασθενή να ελευθερωθεί από την αλλοτρίωση που του δημιουργεί ο ανίατος και ανυπόφερτος πόνος. Ωστόσο, οι δύο περιπτώσεις συνδέονται, εμπλέκονται με την ψυχικές και ηθικές οδύνες. Ο ελληνικός μύθος παρουσιάζει θαυμάσια το θέμα. Ο Κένταυρος Χείρων είχε τραυματιστεί με θανατηφόρο βέλος του Ηρακλή, που του δημιουργούσε ανυπόφορο πόνο, και όπως ήταν αθάνατος, θα πονούσε παντοτινά δίχως πιθανότητα αποκατάστασης. Κατά συνέπεια, ο πόθος του ήταν να ανταλλάξει την αθανασία του με ένα θνητό, για να μπορεί να πεθάνει, όπως και έγινε. Αυτή η αφήγηση εκφράζει την πρώτη θεώρηση της ευθανασίας, και δεν έχει καμιά σχέση με αυτοκτονία. Μας μαθαίνει ότι, παρόλο που κανείς δεν επιθυμεί να πεθάνει, ωστόσο, όσο γλυκιά και αν είναι η ζωή, όταν ο πόνος δεν είναι πια υποφερτός η επιλογή του θανάτου δεν είναι παράλογη ή μεμπτή, αρκεί η επιθυμία και η απόφαση να προέρχεται από τον ίδιο τον παθόντα χωρίς εξωτερικές επιρροές με αμφισβητήσιμες προθέσεις.

Η ζωή είναι σίγουρα σημαντικό θέμα συζήτησης και ό,τι την αφορά δημιουργεί προφανώς πάθη, και για τον λόγον αυτόν επιζητεί προσοχή και σύνεση. Αυτό σημαίνει ότι η θέση που θα προβάλλω στη συνέχεια δεν είναι ουδέτερη, αλλά προσπαθεί να αποφύγει την αδιαλλαξία. Αναφέρεται σε πέντε κεντρικά κριτήρια και επιχειρήματα:

1. Το σεβασμό της ελευθερίας κάθε ανθρώπου, πράγμα που ερμηνεύεται με το δικαίωμα του καθενός να δεχθεί ή να απορρίψει την ευθανασία, δίχως η επιλογή της ευθανασίας να θεωρηθεί ασυνέπεια ή προδοσία κάποιου δόγματος ή κάποιας παραδοσιακής παράδοσης.
2. Την αναγνώριση του ανθρώπινου πόνου ως μέτρο κάθε απόφασης που σχετίζεται με τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, αλλά και προς τον εαυτόν μας, δηλαδή που μας αφορά προσωπικά.
3. Την υποχρέωση κάθε κοινότητας και συνεπώς κάθε δημοκρατικού κράτους να εγγυάται αυτά τα κριτήρια.
4. Την αναγνώριση των πολυπολιτισμικών ανακατατάξεων στην Ευρώπη και στον πλανήτη μας, που αντικρούει το μονοπώλιο των πεποιθήσεων και της αλήθειας από μία κοινότητα. Αυτό σημαίνει επίσης ότι η διαπολιτισμικότητα διαφαίνεται πλέον ως η μελλοντική αναφορά των ανθρωπίνων σχέσεων.
5. Την ανάγκη να οικοδομήσουμε νέο ανθρωπισμό που να αναγνωρίζει το δικαίωμα του καθενός να πιστεύει ό,τι επιθυμεί, αρκεί να προσαρμόζει τη στάση του και τις πράξεις του στα δικαιώματα του ανθρώπου και στις αρχές της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

Ας αρχίσουμε από την απόρριψη της ευθανασίας όπως κυριαρχεί στις πιο πολλές χώρες στον πλανήτη

μας. Η θέση αυτή επιτρέπει να διακρίνουμε για ποιούς λόγους υπάρχει τόση αντίσταση όχι μόνο στην ιδέα της ευθανασίας, αλλά ακόμη και στο να συζητηθεί.

Η απαγόρευση της ευθανασίας σε πολλές χώρες βασίζεται συνήθως σε θρησκευτικές παραδόσεις και προκαταλήψεις, οι οποίες, κυρίως στον δυτικό κόσμο, δημιουργήθηκαν από ποικίλα ερείσματα βάσει της ιστορικότητας πρώτα της αρχαίας θρησκείας και φιλοσοφίας, και έπειτα της χριστιανικής σκέψης. Ενώ η αρχαία σκέψη πίστευε ότι τα ουράνια σώματα εκφράζονται από μια τελεία ζωή δίχως πόνους, η ακόμα, στην πλατωνική παράδοση, ότι η ψυχή είναι άφθαρτη, ο χριστιανισμός πρόσθεσε στην αιωνιότητα δίχως πόνους των αγγέλων και των αγίων, το αποκλειστικό δικαίωμα του Θεού να χορηγεί την ζωή και να την αφαιρεί.

Η πρόοδος των επιστημών από τον 17^ο αιώνα και η παράλληλη και προοδευτική δημοκρατοποίηση της κοινωνίας, θεμελίωσαν την ιδέα της χειραφέτησης της σκέψης και των ανθρώπων, και τροφοδότησαν, στις περισσότερες χώρες του ελεύθερου κόσμου, την ανάγκη να διαχωριστούν οι ρόλοι του κράτους και της εκκλησίας, οι οποίοι θεωρήθηκαν να εκφράζουν την συμπληρωματική δομή της παπικής εξουσίας και της απόλυτης μοναρχίας. Σε μερικές χώρες όπου περιπλέκονται ιστορικά οι δύο αυτές αρχές, δηλαδή η πολιτική και η πνευματική, ο διαχωρισμός αυτός παραμένει εκκρεμής ή σε αναστολή, παρόλη την δημοκρατοποίηση του κόσμου. Πιθανό η ιστορική και γεωπολιτική πολυπλοκότητα δεν επιτρέπει ακόμα μια συζήτηση που να ορίζει τους ρόλους των δύο ιστορικών διαστάσεων της ευρωπαϊκής κοινωνίας. Υπάρχουν ευνόητες αντιδράσεις, που οφείλονται στα παραδοσιακά πρόνοια, που δεν βοηθούν να γίνονται οι απαραίτητες διαβουλεύσεις για να προβληθεί η ελευθερία των πεποιθήσεων του καθενός, χωρίς όμως να διαβληθεί ο πνευματικός ρόλος της εκκλησίας, που έχει δικαίωμα να υπερασπίζει την πνευματική κληρονομιά και την αυτονομία της. Στις χώρες που τράφηκαν με το πνεύμα του διαφωτισμού και της γαλλικής επανάστασης (που υπήρξε και μια από τις πηγές της ελληνικής επανάστασης) ματαιώθηκε επιστημονικά η ορθότητα της θεωρίας των ουρανίων αιωνίων σωμάτων των αρχαίων και απομονώθηκαν οι θρησκευτικές δοξασίες για τον κόσμο, τον ουρανό και την κοινωνία, και περιορίστηκε ο ρόλος της εκκλησίας στον χώρο της ιδιωτικής πίστης, παραχωρώντας στο κράτος δικαίωμα την πρωτοβουλία των αποφάσεων που αφορούν τα πολιτικά και τα κοινά ηθικά ζητήματα. Σε αυτό το πλαίσιο όπου η ελευθερία της βούλησης πήρε πολιτική διάσταση, το δικαίωμα της ευθανασίας γίνθηκε, όπως πολλά άλλα θέματα, αντικείμενο διαβουλεύσεων. Όμως, παρόλη την ανάγκη να συζητούνται όλα τα θέματα, πολλές φορές οι θρησκευτικοί και ιδεολογικοί ανταγωνισμοί υπονομεύουν την ελεύθερη βούληση του κάθε πολίτη για σημαντικά θέματα, στα οποία ανήκει και η ζωή, όταν αφορά τις συνέπειες κάποιας ανίατης ασθένειας, η οποία προκαλεί σωματικούς πόνους, και ψυχικές και ηθικές οδύνες.

Εκείνο που διακυβεύεται συνήθως πίσω από τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις είναι η πεποίθηση εκείνων που καταπολεμούν την ευθανασία, ότι η ζωή είναι κάτι το απόλυτο, που κανένας δεν δικαιούται να αφαιρέσει. Το παράδοξο είναι πως αυτοί που προβάλλουν τη θέση αυτή είναι πολλές φορές οι ίδιοι που δικαιολογούν ή προκαλούν πολέμους, επικαλούμενοι ηθικά κριτήρια, χωρίς να λαβαίνουν υπόψιν τους τα θάνα θύματα που επακολουθούν, και που δεν ζήτησαν να πεθάνουν. Πέρα όμως από τέτοιου είδους αντιφάσεις, είναι η βασική θέση της ζωής ως κάτι το απόλυτο που φαίνεται τρωτή. Η ίδια η ζωή είναι συνυφασμένη με τον πόνο, δίχως τον οποίο δεν μπορούν να προστατευθούν τα ζώα και ο άνθρωπος. Μάλιστα, το βιολογικό πλαίσιο που εμπεριέχει τις προϋποθέσεις του πόνου εκδηλώνεται με όρια, των οποίων η υπερβολή συνεπιφέρει ανυπόφορους πόνους και οδύνες, με όλα τα επακόλουθα και με καταστρεπτικές συνέπειες, πολλές φορές με κατάληξη τον θάνατο. Αυτή η αμφισημία του πόνου που συνδέεται με την ίδια την ζωή πρέπει να μας αφυπνίζει και να μην μας επιτρέπει να αφήνουμε στο περιθώριο το θέμα της ευθανασίας, περιφρονώντας, για λόγους ιδεοληψίας, την ανθρώπινη ελευθερία και αξιοπρέπεια. Εξάλλου, από θεολογικής άποψης, αν η ζωή ήταν απόλυτη, το μυστήριο του θανάτου του Χριστού θα λυνόταν υπέρ εκείνων που υποστηρίζουν αποκλειστικά τη θεότητα του, θεωρία που εκμηδενίζει την θεϊκή και ανθρώπινη υπόσταση του Χριστού, που χαρακτηρίζει την ιστορικότητα και την ουσία του χριστιανισμού. Με άλλα λόγια, ο θάνατος για ευνόητους λόγους, όπως είναι και ο ανυπόφορος πόνος μιας ανίατης ασθένειας, δεν αλλοιώνει την πίστη μια άλλης και καλύτερης ζωής μετά τον θάνατο, η ποιότητα της οποίας εξαρτάται κυρίως από τον τρόπο διαβίωσης σε αυτήν την ζωή, και όχι από την απόφαση να ελευθερωθεί ο ασθενής από μια ζωή δίχως νόημα. Το θέμα όμως της απόφασης ή της άρνησης της ευθανασίας πρέπει να ανήκει αποκλειστικά στην πίστη του καθενός, και στο δικαίωμα

κάθε ανθρώπου να μην πιστεύει σε κάποια θρησκεία, και όχι σε δογματικές πεποιθήσεις, οι οποίες πολλές φορές ανήκουν σε ιστορικές καταστάσεις, προσβάλλοντας την δικαίωση κάθε θρησκείας ως μια λογική και εύλογη απάντηση στο ερώτημα του προορισμού του ανθρώπου μετά το θάνατο.

Απέναντι στον άνθρωπο που έχει χάσει το νόημα της ζωής, γιατί οι πόνοι και οι οδύνες του περιορίζουν προοδευτικά το πολυτιμότερο αγαθό, δηλαδή την ελευθερία των κινήσεων του, κανείς δεν δικαιούται να του αρνείται να υψώνει το τελευταίο οχυρό ελευθερίας που του απομένει, δηλαδή την ελευθερία της βούλησης που αφορά την επιλογή του να ζήσει ή να πεθάνει. Απέναντι στον άνθρωπο που υποφέρει δίχως τελειωμό, η ελευθερία του καθενός μας περιορίζεται με μέτρο την οδύνη του, σε σημείο που δεν μας δίνει το δικαίωμα να αποφασίζουμε αν αυτός που ζει μια ανίατη και ανυπόφορη οδύνη δεν έχει δικαίωμα να πεθάνει, μόνο και μόνο γιατί η πίστη και η πεποίθησή μας μάς οδηγεί σε αυτή την προβληματική, οδηγούμενοι από κάποια ιδεολογία.

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μια τόσο σοβαρή και ευαίσθητη υπόθεση όπως αυτή της ευθανασίας παίρνεται αυθαίρετα, δίχως σκέψη, σύνεση και κανόνες. Ένας βασικός λόγος που ώθησε μερικούς στοχαστές, κυρίως γιατρούς και ασθενείς, να υποστηρίξουν την ευθανασία υπήρξε η τεχνολογική πρόοδος που επιτρέπει στην ιατρική να επιμένει στην θεραπεία του ασθενή με όλα τα υπάρχοντα μέσα, ακόμα και αν γνωρίζουν οι γιατροί ότι ο άρρωστος είναι καταδικασμένος. Η μανία να εφαρμόζει η ιατρική όλα τα μέσα που διαθέτει μετατρέπει τον άνθρωπο σε πειραματόζωο και σε εμπορεύσιμο προϊόν, είτε για να δοκιμάζεται η πρόοδος της επιστήμης, είτε για να λυθεί το οικονομικό έλλειμμα των νοσοκομείων, είτε ακόμη για να ικανοποιεί τους γιατρούς για την τέχνη που δοκιμάζουν, με την αναπαυμένη συνείδηση ότι εκπληρώνουν το καθήκον τους και την αποστολή για την οποία έχουν σπουδάσει, άσχετα αν ο ασθενής υποφέρει σωματικά ή ψυχικά. Είναι κυρίως οι καταχρήσεις αυτών των πρακτικών που υπήρξε η αφετηρία της ιδέας ότι ο άνθρωπος έχει δικαίωμα να αποφασίζει μόνος του αν μπορεί ή θέλει να υποφέρει δίχως λόγο και σκοπό.

Εξάλλου η κύρια αποστολή της ιατρικής δεν είναι η προσπάθεια να θεραπεύει για να θεραπεύει άσχετα με το αποτέλεσμα, αλλά είναι κυρίως να απαντήσει στις κλήσεις και στα καλέσματα όσων ζουν με πόνους και με οδύνες. Σκοπός της είναι επίσης να δημιουργεί εμπιστοσύνη ανάμεσα στον ασθενή και τον γιατρό, προς όφελος του πάσχοντος. Για τον λόγο αυτόν, το πρόβλημα του πόνου του ασθενή είναι κεντρικό ζήτημα της ιατρικής και πρέπει να είναι η πυξίδα που θα οδηγεί τον γιατρό στη σχέση του με τον ασθενή, ώστε όταν ο ασθενής, μετά από όλες τις δυνατές προσπάθειες να ζήσει, τούτο αποδεικνύεται αδύνατο, να μπορεί να αποφασίζει ελεύθερα να ζήσει ή να πεθάνει και να γνωρίζει ότι σε αυτή την ύψιστη πράξη της ζωής του, τον συνοδεύει ο ίδιος ο γιατρός του ή, αν αυτός θεωρεί ότι η απόφαση υπερβαίνει τις δυνάμεις του, να απευθυνθεί σε άλλον γιατρό. Πάνω σε αυτές τις βάσεις η Βελγική Βουλή ψήφισε τον νόμο που επιτρέπει την ευθανασία.

Πράγματι, σε κράτη δικαίου, όπως είναι τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, η ευθανασία προϋποθέτει νόμους και κανόνες που να εγγυώνται ότι η πράξη θα γίνει από εντεταλμένο γιατρό ο οποίος θα πάρει την απόφαση κατόπιν διαβούλευσης με άλλον και ανεξάρτητο γιατρό. Προϋποθέτει όμως κατά κύριο λόγο την ελεύθερη βούληση του ασθενή, ο οποίος είναι ο μόνος που δικαιούται να διεκδικήσει την απόφαση του, με συνείδηση των συνεπειών της. Οι κανόνες για την απόφαση της ευθανασίας είναι συγκεκριμένοι και αυστηροί για να αποφευχθεί κάθε υπαρκτή κατάχρηση που θα είναι αποτέλεσμα πίεσεων και προθέσεων του περιβάλλοντος, οικογενειακού ή άλλου. Πρέπει συνεπώς να υπάρχει ιατρική εγγύηση ότι η νόσος είναι ανίατη, και κυρίως πως ο πόνος και η ψυχική οδύνη είναι ανυπόβλητες.

Συμπέρασμα

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ στον θάνατο από ευθανασία στις 4 Μαΐου 2013, στο Βέλγιο, του Christian de Duve, βραβείο Nobel της ιατρικής (1974), σε ηλικία 95 ετών. Προερχόμενος από καθολική οικογένεια, σπούδασε ιατρική και χημεία στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίν (UCL), όπου έγινε και καθηγητής. Δεν δίστασε να αντισταθεί σε ορισμένες αποφάσεις του Βατικανού για ηθικά θέματα, στιγματίζοντας τις συντηρητικές θέσεις της Εκκλησίας, που τον οδήγησε να απομακρυνθεί από την πίστη του. Τόλμησε μάλιστα να καταδικάσει την εξουσία της Εκκλησίας, στην καθολική εφημερίδα *La Libre Belgique*, λέγοντας ότι το Βατικανό «είναι ένας μικρός όμιλος που αυτοδιαϊωνίζεται, και ο οποίος

συγκροτείται από γέροντες εργένηδες και από μισογύνηδες, συνήθως με λαμπρή διάνοηση, βυθιζόμενοι όμως στα πορφυρά ρούχα τους, στα λειτουργικά, στις βεβαιώσεις τους και στις αξιώσεις νομιμότητας». Η απόφαση του de Dune να επιλέξει την ευθανασία δεν οφείλεται μόνο στις ιδεοληψίες που ακολούθησαν την πνευματική του πορεία, αλλά κυρίως στη συνεχή μέριμνα του, σαν γιατρός και ερευνητής της ζωής, για τον ανθρώπινο πόνο. Όταν ο ίδιος, κατόπιν ενός δυστυχήματος, ένοιωσε το αδιέξοδο, επέλεξε να πεθάνει με ευθανασία σε οικογενειακό περιβάλλον. Το παράδειγμα του Christian de Dune μου επιτρέπει να συμβουλευτώ όσους αντιστέκονται στο ευαίσθητο ζήτημα της ευθανασίας, να αρχίσουν με τη μελέτη των νόμων των κρατών που αποφάσισαν να τη νομιμοποιήσουν και να σκεφτούν πόσο τραγικό και άδικο είναι να ζεις με ανυπόφερτους πόνους, και να συλλογιστούν πόσο προβληματικό είναι να στέκουμε συγχρόνως άφωνοι θεατές των πολέμων όπου πεθαίνουν χιλιάδες άνθρωποι δίχως να το έχουν επιλέξει ή ακόμη, όταν υπάρχει πανδημία, να αρνούμαστε τα εμβόλια πολλαπλασιάζοντας τις πιθανότητες να εξαπλώνονται οι ασθένειες και οι ανυπόφερτες οδύνες, σε σημείο που να γίνονται πολλές φορές επιλογές ποιοι θα ζήσουν ή θα πεθάνουν χωρίς να τους έχει ζητηθεί τι νομίζουν προσωπικά, και μάλιστα αν θα επέλεγαν ή όχι την ευθανασία. Εφόσον δεχτούμε στην ηθική ότι πρέπει να παίρνουμε ως κανόνα των πράξεων και αποφάσεων μας την οδύνη, η ευθανασία είναι ένας παράγων της ηθικής χωρίς καμία αντίφαση.